

Téma č. 2: Geopolitika

Gearóid Ó Tuathail: Post-Cold War Geopolitics: Contrasting Superpowers in a World of Global Dangers

Text začíná v době Studené války, kdy byl svět rozdělen na dvě supervelmoci, které se snažily rozvinout svoji bezpečnost pomocí vývoje nukleárních zbraní. To ale ve svém důsledku vedlo pouze k prohlubování vzájemné nedůvěry a strachu, které v podstatě jen díky obrovskému štěstí nepřerostlo v nukleární válku. Za bezprostřední záminku, která vedla k nástupu masivního zbrojení v 70. letech, autor označuje 3 události: Berlínskou krizi v roce 1961 a umístění sovětských balistických raket na Kubě (1962) a na Středním Východě (1967). Po rozpadu sovětského svazu se zdálo, že má svět vyhráno, ale současná situace je ještě nebezpečnější, protože v následném chaosu pravděpodobně došlo k úniku nukleárních hlavic do jiných států – dnes vlastní jaderné zbraně minimálně 8 zemí.

V další kapitole autor vymezuje ortodoxní (konzervativní) a kritický geopolitický diskurs. Ten první se zrodil v 19. století v tehdejších nejmocnějších státech světa a měl za úkol poučit jejich čelní představitele i veřejnost o hrozbách, kterým čelí jejich země a zároveň o tom, jak jim čelit a jak jim co nejúspěšněji předcházet pomocí rozšiřování svého vlastního vlivu. Geopolitika byla v této době prosazována vždy tou nejmocnější stranou (státem, koalicí, politikem...) a byla silně ovlivněna darwinismem – přesněji myšlenkou o tom, že přežije vždy ten nejsilnější. Proti ní se formovala opozice ve formě kritické geopolitiky, která odsuzovala nejen tuto darwinistickou tradici, ale také státní hegemonii a nezáměr o etnické nebo jiné menšiny, které ve státě žijí. Odsuzuje šovinistické dělení světa na „nás“ a „ty ostatní“ a zároveň poukazuje na to, že národní bezpečnost není ohrožována pouze ze strany „nepřátelských mocností“, ale existují i jiné a často závažnější hrozby. Na základě studia čtyř základních složek geopolitického diskursu vyčleňuje tři tzv. geopolitické světy:

1. Období 1870 – 1945: Soupeření mezi „Great powers“, jehož výsledkem byly dvě světové války.
2. Období 1945 – 1991: Studená válka.
3. Období 1991 – dnes: Svět je po skončení Studené války vystaven nebezpečí v podobě vědeckotechnické katastrofy.

Ve všech třech „světech“ existovaly snahy o vysvětlení a interpretaci vztahů mezi jednotlivými zeměmi a územími. Tyto teorie byly vždy vytvářeny nejsilnější stranou, mezinárodní situace byla navíc vždy zjednodušována nejen proto, že brala vždy v potaz názor pouze jedné (nejmocnější) strany, ale také proto, že to byly většinou pouze zjednodušené prostorové vize a představy globálních vztahů, které často nebyly podpořeny žádnými fakty. Svět byl vždy dělen na „náš vyspělý a spravedlivý“ a „jejich barbarský necivilizovaný“.

V 90. letech najednou ztratilo americké zbrojení smysl – Rusko se po rozpadu SSSR dostalo do situace, kterou lze označit za sociální katastrofu – obrovské problémy ho donutily radikálně snížit vojenské výdaje. USA se ale stále cítily být ohroženy a dál rozvíjely svůj vojenský arzenál i za cenu obrovské devastace životního prostředí, kterou to přinášelo. Velký podíl na tom nesl tzv. „iron triangle“, tedy spojení vojenských byrokratů, dodavatelů a výrobců zbraní a konzervativních politiků.

Demodernizace Ruska a neschopnost státu kontrolovat ilegální aktivity na svém území, ve svém důsledku vedly k nárůstu další, teď už naprosto reálné hrozby – stát totiž nadále disponoval množstvím jaderných zbraní, které nedokázal uhlídat – mohlo tedy dojít k selhání varovných systémů a následnému vypuknutí nukleární války, k nekontrolovanému šíření jaderných zbraní do jiných států, k použití nukleárních hlavic ve vnitroruských občanských

válkách a také k selhání samotných technologií, které byly (a jsou) zastaralé. Nemenším problémem je pokračování ve výrobě a vývoji biologických a chemických zbraní, které stejně jako ty nukleární „neznají hranice“ a neohrozí tedy pouze obyvatele jednoho státu, ale i spoustu dalších lidí.

Současnou geopolitickou situaci lze tedy označit jako „word risk society“, jsme ohroženi svým vlastním pokrokem a technologiemi, které jsme si sami vyvinuli a které mohou kdykoliv selhat. Ze strany USA i dalších států existuje snaha o kontrolu a odstraňování těchto potenciálních hrozeb a globálních nebezpečí, které se v dnešní době dělí do tří kategorií:

1. socioenvironmentální – nemoci jako AIDS, toxické chemikálie, globální oteplování
2. politickoekonomické – mezinárodní kriminalita, obchod s drogami, světový terorismus
3. katastrofy technického rázu – nehody jaderných elektráren, šíření zbraní hromadného ničení

Státní bezpečnost může být v dnešní době zajištěna pouze v případě, že bude zajištěna kolektivní, celosvětová bezpečnost. Nejlepší by proto bylo pomoci Rusku k ekonomickému rozvoji – tak to ale nevidí čelní představitelé USA (prezident Bush). Absolutní bezpečnosti však nikdy dosáhnout nelze!

Vlastní komentář a otázky:

S většinou argumentace souhlasím, ale nelíbí se mi postoj autora k Rusku. Je vidět, že nemá s jeho jednáním mnoho zkušeností a lze říci, že jeho geopolitickou vizi a snahu rozšiřovat území svého vlivu, velice podceňuje. Můj postoj je ale pravděpodobně výrazně ovlivněn mou národností – a ten jeho vlastně taky, přece jen se o Rusku píše jinak člověku, který žije v USA a někomu, kdo vyrostl ve Střední (nebo Východní?) Evropě. Myslím si totiž, že současný ruský prezident či ministerský předseda, stejně jako většina tamní veřejnosti, jeho názor sdílet nebude. Což je ostatně jádro problému – málokterá (jestli vůbec nějaká) společnost na světě si uvědomuje, že je třeba zanechat vojenských a ostatních konfliktů a řešit kolektivní bezpečnost. Navíc když jde do tuhého, každý stát si obvykle „hrabe na svém písčičku“ – viz. chování zemí EU během současné ekonomické krize.

- Otázky: Jak by mohl vypadat budoucí vývoj?
Je na tom současné Rusko opravdu tak špatně?
Kolik procent ruských výdajů na zbrojení podchycují oficiální zdroje? Dá se jim věřit?
Jakou politiku bude v následujících letech prosazovat nový americký prezident?
Bude se do budoucna snižovat vliv USA na světovou politiku?
Jak bude vypadat příští „global word“? Bude opět existovat několik soupeřících supervelmocí?

Ulrich Beck: Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně.

Přineslo 11. září v dějinách něco nového? Ano, například potvrdilo domněnky Ulricha Becka, které spatřily světlo světa už v 80. letech minulého století. Tou nejzásadnější a pravděpodobně také nejstarší z nich je idea kosmopolitního státu, vědy, politiky i lidského života. Jen díky ní bude v budoucnu lidstvo schopno čelit rizikům, které na něj pravděpodobně čekají a které si samo vytvořilo. Ohrožení bezpečnosti našeho života totiž v dnešní době nepřichází zvnějšku (jako tomu bývalo v minulosti), ale zevnitř – tvoříme ho my sami a vesměs je vedlejším produktem toho, co nazýváme „rozvojem“. Všechna tato ohrožení (a nejen ona) jsou zahrnuta v pojmu „světová riziková společnost“.

Základní charakteristikou takovéto společnosti je, že čelí nekontrolovatelným rizikům (nepřirozené, člověkem vytvořené, vyprodukované nejistoty a nebezpečí druhého řádu), které mají globální působnost a jejich řešení je tedy možné pouze na této úrovni (nikoli na úrovni státní jak tomu bývalo dříve). Globální princip zároveň předpokládá, že různá rizika budou mít různé dopady na odlišná místa na světě (tak jak je tomu u globalizace samotné), přičemž míra odlišností bude vycházet především z typologie rizik samotných. Tzv. kritičtí geopolitici proto vyčleňují tři základní typy nekontrolovatelných rizik:

1. Ekologické konflikty
2. Globální finanční krize
3. Globální teroristické sítě

Tato tři rizika mají základní společné rysy, ale stejně důležité jsou i jejich rozdíly. Jedním z nich je rozdíl v tom, odkud ohrožení přichází – environmentální a technologická rizika přicházejí „zvenku“ a až jejich reálné dopady se projevují na dané společnosti. Naopak finanční rizika vznikají přímo v jádru sociální struktury a jsou proto vnímána i přijímána mnohem bezprostředněji. To ale neznamená, že by problémy ekonomiky byly méně rizikové, naopak jsou nebezpečnější v tom smyslu, že na sebe vážou všechny ostatní subsystémy. Oba tyto konflikty zapadají do modelu sebeohrožení moderny. Oba navíc působí náhodně, nikoli záměrně, což je jejich hlavní odlišnost od posledního vymezeného rizika – globálních teroristických sítí. Pro společenské vnímání světového terorismu je navíc typické výrazné zjednodušování situace – simplifikace obrazů nepřítelů konstruovaných vládami a zpravodajskými agenturami bez veřejné diskuse.

Dalším rozdílem je rychlost uznání daného nebezpečí – globální teroristická hrozba byla přijata v podstatě ihned po 11. září 2001, ale globální ohrožení ze strany environmentálních a finančních procesů nebylo uspokojivě uznáno dodnes. Všechny tři typy hrozeb na sebe navíc vzájemně působí, přičemž ohniskem je terorismus, který narůstá spolu s růstem technické úrovně lidstva – právě rozvoj ve finančním a komunikačním sektoru umožnil jeho vznik a nárůst do dnešní podoby.

Politika světové rizikové společnosti by se měla odvíjet od následujících tezí:

- Posledním zdrojem pro vytváření nových svazků mezi lidmi (příslušníky jiných národů) je společný strach, který vychází z vize ohrožení celé lidské společnosti.
- Národní bezpečnost už nadále není výsledkem působení daného státu, ale musí vycházet z kooperace na nadnárodní úrovni. Veškeré rozdílnosti vytvářející náš standardní obraz moderního státu – hranice, které dělí domácí od mezinárodního, policii od vojska, zločin od války a válku od míru – byly vyvráceny. Bez nich je národní stát mrtvou ideou.
- Neoliberalismus není schopen vyřešit nové světové konflikty. V dobách krizí totiž nenabízí žádná řešení, může fungovat pouze v dobách, kdy k žádným závažným situacím nedochází.

- Potřebujeme spojit ekonomickou integraci s kosmopolitní politikou – 11. září 2001 se uzavřela hranice mezi světem těch, kteří z globalizace těží a těch, kteří díky ní trpí – pomáhat těm, kteří byli z tohoto procesu vyloučeni, už není humanitární misí, ale vlastním zájmem Západu – pouze tak si můžeme zachovat svoji vlastní bezpečnost.
- Jediným řešením globálních problémů, ze kterých vyplývá naše ohrožení, je nadnárodní spolupráce. To znamená, že se země, které chtějí sledovat svůj národní zájem, musí denacionalizovat a transnacionalizovat – tedy vzdát se části vlastní autonomie aby si byly schopny zachovat suverenitu v pravém slova smyslu (suverenita = schopnost státu prosadit svůj vliv na světovém fóru a zajistit bezpečnost a „blahobyť“ svých občanů).
- Je nutné rozlišovat mezi státním utilitarismem a dvěma principy multilaterálního státu – tedy dohlížitelským státem a kosmopolitním státem. Typickým příkladem utilitárního státu jsou USA, přičemž jejich politika přešla po 11. září 2001 až do podoby tzv. globálního utilitarismu, který se snaží aplikovat zákony svobodné americké společnosti na společenství lidí obývajících jiné části světa.
- Jestliže má člověk přežít následující století, musí nalézt způsob, jak civilizovat světovou rizikovou společnost. Jako řešení autor navrhuje ideu kosmopolitního státu založenou na uznání jinakosti jiného, přičemž tento kosmopolitní stát zdůrazňuje nutnost solidarity s cizinci uvnitř i vně národních hranic a bojuje nejen proti teroru, ale i proti jeho příčinám, je založen na myšlence dodržování lidských práv a světové spravedlnosti.
- Řešením některých globálních problémů současnosti by mohlo být oddělení státu a národa – v takovém státu by potom vedle sebe mohli žít příslušníci nejrůznějších národů, stejně jako spolu po podpisu Vestfálského míru mohli žít příslušníci různých náboženství.

V poslední kapitole se autor zabývá rozdílem mezi metodologickým a normativním nacionalismem, přičemž ten první se týká vědy (konstrukce sociálních ukazatelů vždy pro dané státy/národy) a druhý přímého vyjednávání mezi politickými aktéry (každý národ má právo na sebeurčení v rámci své kulturní odlišnosti).

Vlastní komentář a otázky:

Jakákoliv kritika takto složitě stati je pro studenta v mém postavení (o problematice toho zatím moc nevím) velice složitá, proto se do ní ani nebudu pouštět. Uvedu zde pouze několik otázek a postřehů, které mě v průběhu čtení napadly:

- všechny myšlenky autora jsou velice atraktivní, ale abych pravdu řekla, tak si některé nedokážu představit v praxi – například tezi o tom, že kosmopolitní státy bojují nejen proti teroru, ale také proti jeho příčinám. Jak by to vypadalo? A jaká opatření by takovým snahám musela předcházet? (větší moc v rukou nadnárodních organizací, rozvojová pomoc, transnacionalizace...)
- Autor na jedné straně kritizuje přemrštěnou reakci administrativy prezidenta Bushe po 11. září, ale zároveň z textu vyplývá velký význam, který hrozbě světového terorismu přisuzuje – osobně mi přijde, že si trochu protiřečí...
- Když na sobě budou všechny státy navzájem závislé, co se stane v případě pochybení nebo zhroucení některého z nich? Existuje taková závislost už dnes? Jaké bude mít do budoucna podoby/formy?
- Mohou existovat další hrozby kromě těch, vymezených autorem?
- Na základě jakých kritérií dělí autor svět na centrum a periferii?